

Palmyreni sagittarii (atestați ca atare pentru ultima dată în diploma militară de la Tibiscum din anul 126) în *numerus*.

43. Placă funerară a unui soldat (veteran?) palmirenian necunoscut, despre care aflăm din inscripție că *V [ix(it) ann(is)...] EX EIS MILI (tav)it) ANNI[s...]*; literele

EIS (FIS?) sînt neclare pentru editori. Interpretarea inscripției pare a fi: anonimul soldat a trăit un număr necunoscut de ani; dintre aceștia (*EX EIS*), a servit în armată (*militavit*)...ani.

Constantin C. Petolescu

OCTAVIAN FLOCA, WANDA WOLSKI, *Aedicula funerară în Dacia romană*, Buletinul monumentelor istorice, 42, 1973, 3, p. 3—52.

În ultima vreme, edicula funerară din provincia carpatică s-a bucurat de o atenție particulară din partea unor specialiști români competenți, care au consacrat acestui monument funerar studii și comentarii valoroase, menite să contribuie la o mai bună cunoaștere a artei romane provinciale vehiculate sau create pe pămîntul dacic, după prăbușirea puterii lui Decebal. Dispunînd de o documentație incomparabil mai bogată și mai variată decît cea de la care porniseră antecesorii în materie, cercetătorii actuali au putut aborda cu deplin succes studiul aprofundat al unui singur tip de monument.

Evident că modalitatea de tratare monografică a subiectului necesită, pe lângă existența locală a unui fond documentar suficient, și un stadiu avansat al studiilor de artă romană pe plan internațional, stadiu indispensabil pentru stabilirea de analogii și paralelisme tipologice, bine precizate cronologic și geografic. Aceste cerințe esențiale fiind în mare măsură îndeplinite, revirimentul în cercetarea fenomenului artistic roman din Dacia nu a întîrziat să apară. El se oglindește, printre altele, și în lucrarea *Aedicula funerară în Dacia romană*, întocmită de Octavian Floca și Wanda Wolski. Prefațat de profesorul D. M. Pippidi, directorul Institutului de arheologie din București, studiul — trebuie să spunem de la început — constituie prima încercare reușită de a trata la nivel științific superior acest tip de monument funerar, fapt care prezintă un interes maxim pentru cercetătorii artei romane provinciale în general și a celei de la nordul Dunării (din arcul carpatic), îndeosebi.

Propunîndu-și, cum era și firesc, să înfățișeze elementele arhitectonice și stilistice ale ediculelor, figurația, ornamentația, evoluția generală și particularitățile lor locale, autorii și-au împărțit studiul în două părți mari, impuse de materialul înșuși.

Prima parte cuprinde catalogul descriptiv al pieselor (pereți, acoperișuri, postamente și socluri de ediculă), dublat de un bogat material ilustrativ (peste 200 fotografii și desene) și de o hartă care arată răsîndirea monumen-

tului în Dacia intracarpatică. Catalogul conține 94 piese de ediculă, grupate după locul descoperirii. La fiecare piesă, pe lângă descrierea exactă, bibliografia necesară sau fotografia ori desenul însoțitor, autorii au notat dimensiunile, natura materialului, locul de păstrare și starea de conservare. Ilustrația bogată (majoritatea fotografiilor) și datele menționate, ca și observațiile ori corectivele aduse în unele cazuri, care au impus reexaminarea a numeroase piese în muzee, conferă lucrării o valoare documentară de prim ordin, deoarece ne scutește în general de apelarea la publicațiile, indigene sau străine, unde cutare sau cutare monument a fost semnalat ori publicat prima dată. Recurgerea la publicația primară, uneori greu accesibilă, nu va mai fi necesară, de acum înainte, decît în cazuri speciale, de controversă etc. Desigur că piesele de ediculă inedite, puse mai întîi aici în circuitul de specialitate, sporesc și mai mult utilitatea științifică a lucrării, care devine astfel indispensabilă pentru cercetătorii monumentelor funerare romane din Dacia. Fiecare din elementele și aspectele enumerate sînt tratate și discutate amănunțit, uneori cu incursiuni penetrante în domeniul artei funerare romane din alte provincii (Germania, Noricum, Pannonia etc.), ceea ce dă problemelor dezbătute și soluțiilor propuse ori adoptate o fundamentare largă și solidă.

O problemă importantă, asupra căreia autorii au zăbovit mai mult, ajungînd și la unele concluzii noi, este aceea a căii pe care acest monument de origine orientală a ajuns în Dacia. După ce constată că edicula nu este prea răspîndită în nordul Italiei (*Aquileia*), Noricum și Germania, iar în Pannonia se întîlnește îndeosebi în partea ei răsăriteană, fiind mai frecventă tocmai la comunitatea de orientali de la *Intercisa* (Dunapentelle), Floca și Wolski ajung la concluzia că ea a venit în Dacia nu numai din Italia de nord prin filieră norico-panonică, ci și direct din Orient, prin

coloniști sau militari. Locul de descoperire al ediculelor, fixat pe hartă, coincide de multe ori cu locul de garnizoană al unor trupe aduse din Orient sau cu așezări unde se aflau și coloniști orientali (*Potaissa, Napoca, Micia, Tibiscum*), atestați epigrafic, fapt care este considerat o dovadă în plus pentru transmiterea directă a ediculei din Orient, ca și a altor monumente funerare sau motive ornamentale.

Trebuie însă precizat că, admitând penetrația directă a ediculei în Dacia, prin oameni originari din Orient (sirieni, palmireni etc.), autorii nu exclud teza general admisă a pătrunderii monumentului pe calea apuseană, din centre ca *Aquileia, Intercisa* și altele, unde se dovedesc a fi fost însemnate enclave de orientali. Nu se neagă, evident, nici orientarea artistică a Daciei superioare spre provinciile occidentale. Ceea ce se pune la îndoială este numai opinia exagerată potrivit căreia toate monumentele funerare de origine orientală, inclusiv edicula, ar fi ajuns în Dacia numai pe calea ocolită a Italiei, Noricului și Pannoniei. Nu se poate nicicum contesta — socotim și noi — că orientalii, care erau destul de numeroși în Dacia, au adus cu ei și direct din patria lor de origine forme de cultură materială și spirituală specifice, netrecute prin regiunile occidentale amintite, unde mulți dintre ei nu vor fi călcat niciodată. E suficient să ne referim, de pildă, la sarcofagele cu acoperiș în două pante și cu acrotere, databile în Dacia în sec. II—III, monumente care apar în Italia mai târziu, iar în ținuturile renane (probabil prin intermediul italic), abia în sec. IV. Desigur că, odată apărută pe pământul dacic, edicula a fost preluată și folosită ca monument funerar de oameni ce aparțineau diferitelor categorii sociale, în funcție de posibilitățile economice și starea lor materială, indiferent de originea etnică. Locurile de descoperire de pe cuprinsul Daciei intracarpatică, fie ele așezări rurale sau urbane, cu caracter civil sau militar, stau mărturie elocventă în acest sens.

Fără îndoială că unele aspecte sau probleme legate de ediculele funerare din provincia carpatică (figurația, îmbrăcămintea și coafura, căile de penetrație, datarea, răspândirea și evoluția monumentului) vor putea fi tratate și mai amplu în viitor, eventual chiar în cadrul unor studii separate. Problematika ediculei va putea fi lărgită fie pe baza materialului existent, fie în urma noilor descoperiri și achiziții, care vor furniza și date suplimentare,

importante în multe privințe¹. Autorii sînt deplin conștienți de acest lucru, dar scopul lor major era — după cum spun chiar de la început — să prezinte edicula „ca monument funerar în sine, cu variantele sale tipologice”, ceea ce coincide în fond cu ansamblul temei însăși.

Maniera de abordare a subiectului, adunarea aproape integrală a materialului documentar existent (publicat sau inedit), prezentarea sistematică și analiza competentă a monumentelor, ca și concluziile de natură cultural artistică ne îndreptățesc să spunem că studiul lui Oct. Floca și al Wandski reprezintă o contribuție substanțială, demnă de toată lauda, în procesul de cunoaștere mai adîncă a artei funerare romane provinciale. Indiferent de observațiile și completările mărunte ce s-ar putea face, indiferent de divergența de opinii într-o chestiune sau alta, prin calitățile ei științifice indiscutabile lucrarea constituie un model pentru felul cum trebuie prezentate și studiate diferitele categorii de monumente sculpturale din Dacia romană².

D. Protase

¹ Notăm că în cursul săpăturilor arheologice din 1973 și 1974, efectuate de Ioana Hica (Cluj-Napoca) în necropola napocensă situată în str. Plugarilor, s-au descoperit și câteva piese de ediculă funerară (inedite, în Muzeul de istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca). De asemenea, la castrul roman de la Brincovenesti (jud. Mureș), prin cercetările noastre din anii 1970—1972 au fost scoși la lumină mai mulți pereți de ediculă cu sculpturi deosebit de interesante (încă inedit, în Muzeul de istorie din Tîrgu Mureș).

² Aici ne-am propus să relevăm doar valoarea științifică a lucrării, dat fiind că o recenzie critică cu variate observații și completări, dar nu fără afirmarea aportului adus în materie de Floca și Wolski, a publicat Lucia Teșosu-Marinescu, în SCIVA, 25, 1974, 3, p. 417—425. Remarcăm însă că unele observații critice ale specialistei bucureștene în arta romană din Dacia rămîn, totuși, fără suportul științific necesar, sub raportul certitudinii faptelor. Mai semnalăm, că, în Muzeul național, 1, 1974, p. 13—22, Lucia Teșosu-Marinescu a publicat un succint studiu de sinteză despre ediculele funerare din Dacia, studiu din care rezultă că principalele divergențe de opinii între ea și Floca-Wolski sînt aproximativ aceleași cu cele expuse în recenzia menționată. Fără a interveni deocamdată cu păreri personale în această disensiune științifică, ne mărginim doar să-i menționăm existența care — sperăm — nu poate fi dect folositoare pentru elucidarea chestiunilor litigioase.